

Kacper Milkowski¹

Model relacji między państwem a związkami wyznaniowymi na Ukrainie – aspekt prawny

Słowa kluczowe: państwo, kościół, prawo konstytucyjne, konstytucja, Ukraina, prawo wyznaniowe

Keywords: state, church, constitutional law, constitution, Ukraine, denominational law

Streszczenie

Celem publikacji jest dokonanie charakterystyki modelu relacji między państwem a związkami wyznaniowymi na Ukrainie. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 r. konieczne było uregulowanie zagadnień związanych z funkcjonowaniem związków wyznaniowych zgodnie ze standardami demokratycznymi. Model rozdziału państwa od związków wyznaniowych, jaki został przyjęty w Konstytucji Ukrainy, stanowi uwieńczenie przemian ustrojowych. Co więcej, w Konstytucji Ukrainy przewidziane zostały gwarancje wolności sumienia i wyznania, oparte na standardach międzynarodowych wynikających z Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. Zgodnie z artykułem 35 Konstytucji Ukrainy każdy ma prawo do wolności światopoglądowej oraz wyboru religii. Prawo to obejmuje: wolność wyznawania jakiegokolwiek religii lub nie wyznawania żadnej, swobodne uprawianie w sposób indywidualny lub zbiorowy kultów religijnych i praktykowanie obrzędów rytualnych czy prowadzenie działalności religijnej. Korzystanie z tego prawa może być ograniczone przez ustawę wyłącznie gdy przemawia za tym interes ochrony porządku publicznego,

---

¹ ORCID ID: 0000-0003-4367-0365, magister, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie. E-mail: kacpermilkowski@gmail.com.

zdrowia i moralności ludności lub ochrony praw i wolności innych osób. Należy zauważyć, że przedmiotowe prawo koreluje z przepisami konstytucyjnymi dotyczącymi „różnorodności ideologicznej” życia społecznego na Ukrainie, gdzie państwo nie może uznać żadnej ideologii za obowiązkową – art. 15 Konstytucji. Jednakże istnieje tradycyjnie znaczący wpływ instytucji religijnych na stosunki społeczne, wydarzenia polityczne, co tłumaczy się historycznym znaczeniem związków wyznaniowych w życiu ludów słowiańskich i specyfiką mentalności narodowej, której głównym składnikiem jest duchowość religijna. Autor w przedmiotowej publikacji dokonuje analizy systemu prawnego. W artykule omawiane są także wybrane problemy związane z praktycznym stosowaniem przepisów prawnych.

Abstract

Model of relations between the state and religious organizations in Ukraine – legal aspect

The purpose of the publication is to characterize the model of relations between the state and religious organizations in Ukraine. After Ukraine gained independence in 1991, it was necessary to regulate issues related to the functioning of religious organizations in accordance with democratic standards. The model of separation adopted in the Constitution of Ukraine is the culmination of political changes. However, the Constitution of Ukraine provides for guarantees of freedom of conscience and religion, based on international standards arising from the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. Pursuant to Article 35 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to ideological freedom and to choose a religion. This right includes: freedom to profess any religion or not profess religion, freely cultivate religious or ritual cults individually or collectively, and conduct religious activities. This right may be restricted only if it is in the interest of protecting public order, health and morality of the population, or protecting the rights and freedoms of others. It should be noted that the law in question correlates with the constitutional provisions regarding the “ideological diversity” of social life in Ukraine, where the state cannot make any ideology compulsory – Art. 15 of the Constitution. Nevertheless, there is traditionally a significant influence of religious institutions on social relations, political events, which is explained by the historical significance of churches and religious organizations in the life of Slavic peoples and the specificity of the national mentality, the main component of which is religious spirituality. The author in this publication analyzes the legal system. The article also discusses selected problems related to the practical application of legal provisions.

I. Wstęp

W ostatnich latach Kościół Prawosławny Ukrainy (ukr. *Православна церква України*)² i związki wyznaniowe coraz częściej stają się aktywnymi uczestnikami zachodzących procesów politycznych na Ukrainie. Wśród społeczeństwa czynnik religijny zajmuje ważne miejsce zarówno w życiu społeczno-politycznym, duchowym, jak i kulturalnym. Punktem zwrotnym w historii prawa wyznaniowego na Ukrainie było ogłoszenie 24 sierpnia 1991 r. niepodległości. Stanowiło to początek rozwoju prawa wyznaniowego, gdyż dotychczasowe rozwiązania były wypracowane w ramach funkcjonowania Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Od 1919 r. na Ukrainie – zaś od 1939 r. w zachodnich obwodach – w sferze stosunków religijnych *de facto* obowiązywało ustawodawstwo radzieckie³, które nie było właściwe dla przemian zmierzających w kierunku rozwoju standardów demokratycznych⁴. Przy tym wskazać należy,

² Kościół Prawosławny Ukrainy powołany został dnia 15 grudnia 2018 r. w wyniku soboru zjednoczeniowego, który obradował w soborze Mądrości Bożej w Kijowie, pod przewodnictwem metropolity Galii Emanuela z Patriarchatu Konstantynopolińskiego, z udziałem prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki. Jego uczestnicy zaakceptowali nadany przez patriarchę ekumenicznego statut. Zaś 5 stycznia 2019 r. patriarcha konstantynopoliński Bartłomiej I w soborze św. Jerzego podpisał Tomos nadający Cerkwi Ukraińskiej status autokefaliczny. Akt ten formalnie zamyka trudny proces usamodzielniania się ukraińskiego prawosławia; C. Mureşan, *Complex Inter-Orthodox and Ecumenical Dialogue Following the Ukrainian Tomos of Autocephaly*, „Review of Ecumenical Studies Sibiu” 2019, nr 11, s. 120–121; T. Olszański, *Historyczne zjednoczenie Kościołów prawosławnych Ukrainy*, „Komentarze OSW” 2018, nr 289, s. 1–3; *Tomos ob awtokefality wruczen hławe nowoj ukrajnskoj cerkwy*, <http://www.rosbalt.ru/db/world/2019/01/06/1756557.html> (1.04.2020).

³ Ustawodawstwo radzieckie wobec związków wyznaniowych charakteryzowało się permanentną negacją, pomimo proklamowania poszanowania wolności sumienia. Organizacje religijne pozbawione były osobowości prawnej oraz nie uznawano ich pełnoprawnej podmiotowości w relacjach wyznaniowych; O. Myronenko, *Istorija Konstytuciji Ukrajiny*, Kyjiv 1997; Ł. Kowalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. V, s. 79.

⁴ M. Strutyński, *Stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi w niepodległej Ukrainie (1991–2013)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, nr 17, s. 255.

że Ukraina jest państwem wielowyznaniowym, w którym podziały religijne znajdują odzwierciedlenie w podziałach politycznych⁵. Występujący pluralizm wyznaniowy ukształtował model prawny, który formalnie gwarantuje równość wszystkich religii i wyznań oraz zapewnia na równych zasadach dostęp do sfery publicznej.

Celem publikacji jest dokonanie charakterystyki modelu relacji między państwem a związkami wyznaniowymi, który ukształtował się po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę. Przeprowadzona została analiza kluczowych zagadnień odnoszących się do rozwiązań zawartych w ukraińskiej Konstytucji oraz ustawodawstwie. Weryfikacja założeń nastąpiła poprzez metodę formalno-dogmatyczną, wykorzystaną do dokonania analizy obowiązujących przepisów oraz zbadania poglądów przedstawicieli doktryny, wspartą metodą systemową w przedmiocie badania źródeł zachodzących zmian.

II. Relacja państwo – związki wyznaniowe

Ukraiński ustawodawca wprowadził zasadę rozdziału związków wyznaniowych od państwa. Jednak istnieje tradycyjnie znaczący wpływ instytucji religijnych na stosunki społeczne, wydarzenia polityczne, co tłumaczy się historycznym znaczeniem związków wyznaniowych w życiu ludów słowiańskich i specyfiką mentalności narodowej, której głównym składnikiem jest duchowość religijna. Historia pokazała, że rola religii w procesach budowania narodu jest znacząca a nawet decydująca, w szczególności w miejscach, gdzie ramy grupy etnicznej budującej naród są całkowicie zgodne

---

⁵ Na Ukrainie ludność w większości wyznaje prawosławie (ponad 79%). Kolejną pod względem wielkości grupę stanowią grekokatolicy (ok. 8%) oraz ateści (ok. 5%). Ponadto działa także wiele wyznań protestanckich – najliczniejszą grupę stanowią baptyści i zielonoświątkowcy. Inne występujące wspólnoty protestanckie to luteranie i kalwini. Oprócz wyznawców chrześcijaństwa odnotowuje się także przedstawicieli islamu, judaizmu, buddyzmu oraz neopogaństwa; UNIAN, *Relihija w Ukraini: cyfry i fakty*, <https://religions.unian.ua/state/648250-religiya-v-ukrajini-tsfiri-i-fakty.html> (19.02.2020); Widkrytyj Prawosławnyj Uniwersytet, *Konfesijna struktura nasełennia Ukrainy i stworennia Prawosławnoji Cerkwy Ukrainy: trawen 2019*, <http://oou.org.ua/2019/05/24/konfesijna-struktura-naselennya-ukrayiny-i-stvorennya-pravoslavnoyi-cerkwy-ukrayiny-traven-2019> (19.02.2020).

z ramami religijnymi; z kolei religia jest głównym czynnikiem etnogenezy (społeczny mit etnogenezy)⁶. Religia była i pozostaje głównym atrybutem, który odróżnia uformowany naród od społeczności referencyjnych. Zorientowana narodowo grupa etniczna, mimo że utraciła inne ważne atrybuty zbiorowej tożsamości (język lub wspólne terytorium), jest w stanie budować poczucie własnej tożsamości wokół określonych związków wyznaniowych⁷. Wobec tego, aktywności religijne mogą stać się szczególną siłą budowania narodu (ang. *nation-building*), gdyż pozwalają one na zachowanie determinantów tożsamościowych⁸. Religia może być wykorzystywana jako narzędzie wpływu na społeczeństwo, z kolei dany kościół albo związek wyznaniowy może być rzecznikiem narodowych mitów, które stymulują jednoczenie obywateli wokół wspólnej idei. Trzeba zauważyć, że w kontekście polityki wielokulturowości nie można mówić o zjednoczeniu ruchów religijnych i wyznań, jedynie należy koncentrować się na współpracy wszystkich kościołów i związków wyznaniowych, co znajduje odniesienie w interesie narodu ukraińskiego.

Ponadto na Ukrainie wciąż aktualna jest dyskusja na temat wpływu Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego (ukr. *Українська православна церква Московського патріархату*) na suwerenność państwa. Problemem dla ukraińskiej władzy jest prawidłowość, że ośrodki związane z Ukraińską Cerkwią Prawosławną Patriarchatu Moskiewskiego znajdują się głównie na wschodzie i południu państwa, pozostałe Cerkwie i Kościoł greckokatolicki – na zachodzie i w centrum. Ten swoisty regionalizm (wschód – zachód) pokrywa się z wpływami na Cerkwie zagranicznych ośrodków władzy⁹. Zatem jednym z ważnych obszarów działalności państwa jest opracowanie właściwej polityki w sprawach religijnych. Funkcjonowanie struktur państwowych w kontekście wypracowania modelu relacji państwa ze związkami wyznaniowymi powinno zo-

⁶ T. Krasnopolska, *Mechanizm wzajemodiji cerkwy taderżawy w Ukraini: charakterystyka osnovnych elementiw*, „Aktualni problemy polityky” 2015, nr 55, s. 215.

⁷ L. Tatarenko, *Instytucje religijne i polityka na Ukrainie: zagadnienie tożsamości w czasach wojny*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, t. 15, z. 1, s. 14.

⁸ W. Jelenśkyj, *Nacija i religija: Ukrajina*, „Ludyna i swit: Szczomisiacznyj naukowo-popularnyj religijeznawczyj żurnal” 2003, nr 6, s. 42.

⁹ K. Jędraszczyk, *Społeczeństwo i Kultura Ukrainy Ćwierćwiecze przemian (1991–2016)*, Gniezno 2016, s. 31.

stać ujęte w odpowiednie ramy prawne, które gwarantowałyby pełną realizację norm konstytucyjnych¹⁰.

III. Konstytucyjne podstawy prawne relacji

Na gruncie prawa ukraińskiego model relacji państwa do związków wyznaniowych uregulowany został w hierarchicznie najważniejszej akcie normatywnym, czyli Konstytucji Ukrainy z 28 czerwca 1996 r.¹¹ W preambule konstytucyjnej, czyli uroczystym wstępie, zawarte zostało odwołanie się do Boga – tj. *invocatio dei*. Ustrojodawca użył bowiem wartkiej odnotowania formuły „uznając odpowiedzialność przed Bogiem, własnym sumieniem, poprzednimi, obecnym i następnymi pokoleniami (...) przyjmujemy Konstytucję – Ustawę Zasadniczą Ukrainy”¹².

Zgodnie zaś z art. 24 Konstytucji obywatele mają równe konstytucyjne prawa i wolności oraz są równi wobec prawa. Nie mogą istnieć żadne przywileje ani ograniczenia ze względu na rasę, kolor skóry, przekonania polityczne, religijne lub inne, płeć, pochodzenie etniczne czy społeczne, status majątkowy, miejsce zamieszkania, język albo inne podstawy. Wobec tego żaden obywatel nie może być w jakikolwiek sposób dyskryminowany zarówno w życiu politycznym, jak i pod względem wyznawanej religii lub z powodu bezwyznaniowości. Artykuł 24 Konstytucji dość szeroko wskazuje dziedziny, w których ustawodawca zobligowany jest do przeciwdziałania aktom dyskryminacji podmiotów prawa, co podkreśla jeszcze bardziej podmiotowy charakter prawa¹³.

Ukraińska ustawa zasadnicza w art. 35 gwarantuje, że związki wyznaniowe na Ukrainie są oddzielone od państwa. Żadna religia nie może być uznana

¹⁰ S. Szaprawskij, *Konstytucyjno-prawowe zabezpieczenia derżawno-cerkownych widnosyn krajin centralno-schidnoji Jewropy*, „Naukowi zapysky Nacionalnoho uniwersytetu «Ostrożka akademija»” 2014, nr 11, s. 155.

¹¹ Konstytucja Ukrainy przyjęta na piątym sesji Werchownoji Rady Ukrainy 28 czerwca 1996 r. (Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy, 1996, № 30, st. 141 iz zminamy, wnesenymy zhidno iz Zakonamy).

¹² J. Matwiejuk, *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białoruś i Ukrainy*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 174.

¹³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 186.

przez państwo za obowiązującą¹⁴. Zaś w art. 15 Konstytucji przyjęte zostało, że żadna ideologia nie może być uznana przez państwo za obowiązującą. Analiza postanowień Konstytucji pozwala scharakteryzować ukraiński model stosunków państwo – związek wyznaniowy jako system rozdziału (łac. *systema separationis*)¹⁵, w którym „kościół [związek wyznaniowy] zostaje uznany za związek prywatny i jako taki zachowuje wolność działania, pozbawiony jest jednak opieki i przywilejów ze strony państwa, a wspomagany podobnie jak inne instytucje użyteczności publicznej, zniesiony zostaje budżet dla określonych wyznań, zaś duchowni zrównani są z innymi obywatelami; religia jest traktowana jako sprawa prywatna”¹⁶. Dzięki takim rozwiązaniom legislacyjnym Ukraina zapewnia świecki charakter działalności organów aparatu państwowego na wszystkich szczeblach władzy, jak również świecki charakter edukacji w państwowych zakładach edukacyjnych.

Z kolei zgodnie z art. 35 Konstytucji, każdy ma prawo do wolności światopoglądowej oraz wyboru religii. Prawo to obejmuje: wolność wyznawania jakiegokolwiek religii lub nie wyznawania żadnej, swobodne uprawianie w sposób indywidualny lub zbiorowy kultów religijnych i praktykowania obrzędów rytualnych oraz prowadzenie działalności religijnej. Korzystanie z tego prawa może być ograniczone przez ustawę wyłącznie w sytuacji, jeżeli przemawia za tym interes ochrony porządku publicznego, zdrowia i moralności ludności lub ochrony praw i wolności innych osób. Przedmiotowe normy konstytucyjne zawarte zostały w rozdziale II Konstytucji „Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela”, co świadczy o woli ustrojodawcy traktowania wolności religijnych w kategoriach *ius fundamentalis*. Prawo to obejmuje wolność wyznawania religii (jakiegokolwiek) albo niewyznawania żadnej. Ponad-

---

¹⁴ Należy zwrócić uwagę na swoistą oryginalność regulacji normatywnej polegającą na tym, że w zasadzie w jednym artykule konstytucyjnym ujęto jednocześnie normy odnoszące się do wolności sumienia i wyznania, jak i normy dotyczące relacji państwa ze związkami wyznaniowymi, czyli przeważającą część problematyki wyznaniowej; J. Matwiejuk, op.cit., s. 174.

¹⁵ P. Borecki, *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2016, nr 6, s. 178; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 92–101; D. Gianella, *Religion and the Public Order*, Chicago 1963, s. 332–335.

¹⁶ P. Borecki, *Modele relacji między państwem a Kościołem i ich wyraz we współczesnym konstytucjonalizmie*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2005, t. 11, nr 1–2, s. 160.

to zakreśla możliwość uprawiania bez jakichkolwiek przeszkód kultu religijnego oraz obrzędów religijnych, z uwzględnieniem „opcji” indywidualnej lub grupowej (wspólnotowej). Tożsame też warunki odnoszą się do zasad prowadzenia działalności religijnej¹⁷.

Jednocześnie zawarta została klauzula limitacyjna wskazująca warunki, pod jakimi mogą być ograniczane prawa wywodzone z art. 35 Konstytucji. Nie ulega wątpliwości, że sposób jej sformułowania i usytuowania w systemie prawnym jest sprawą fundamentalną z punktu widzenia jakości ochrony praw człowieka. Ta klauzula limitacyjna w sposób istotny określa rzeczywisty zakres i treść ochrony konstytucyjnych wolności i praw¹⁸. W stosowaniu tego prawa przyjęty zostały zamknięty katalog ograniczeń, które mogą być wprowadzane jedynie w formie ustawy i wyłącznie w interesie ochrony porządku publicznego, zdrowia i moralności publicznej albo ochrony praw i wolności innych osób¹⁹. Poza tym, o ile nie ma większych wątpliwości co do słuszności uwzględniania przesłanki porządku publicznego, zdrowia oraz *iura alienorum*, to w przypadku moralności publicznej problematyka wykładni tego przepisu pozostaje nazbyt szeroka. W praktyce może to utrudniać realizację wolności religijnej, a stosowanie ograniczeń może doprowadzić do nadużyć ze strony władzy państwowej²⁰.

Należy zauważyć, że przedmiotowe prawo koreluje z przepisami konstytucyjnymi dotyczącymi „różnorodności ideologicznej” życia społecznego na Ukrainie, gdzie państwo nie może uznać żadnej ideologii za obowiązkową – art. 15 Konstytucji²¹. Nadto, jak stwierdza Łesia Kowalenko: „zgodnie z powszechnie

---

¹⁷ J. Nikolajew, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 46, s. 295.

¹⁸ J. Zakolska, *Problem klauzuli ograniczającej korzystanie z praw i wolności człowieka w pracach konstytucyjnych, w poglądach doktryny i orzecznictwa*, „Przeгляд Sejmowy” 2005, nr 5, s. 11–30.

¹⁹ D. Gomjen, *Korotkyj putivnyk po Jevropejskij Konvenciji z prav ludyny*, Lviv 1998, s. 56–62.

²⁰ M. Winiarczyk-Kossakowska, *Wolność sumienia i religii*, „Studia Prawnicze” 2001, nr 1, s. 30; J. Nikolajew, op.cit., s. 295.

²¹ Art. 15. Życie społeczne na Ukrainie opiera się na zasadach politycznego, ekonomicznego i ideologicznego pluralizmu. Żadna ideologia nie może być uznana przez państwo za obowiązującą. Cenzura jest zabroniona. Państwo gwarantuje swobodę działalności politycznej, o ile nie zabrania jej Konstytucja ani ustawy Ukrainy; zob. O. Petryszyn, W. Pohoriłko. *Naukowo-praktycznyj komentar do Konstytucji Ukrainy*, Kyjiw 2003, s. 35.

przyjętymi zasadami, na Ukrainie prawo do wolności światopoglądu i wyznania zagwarantowane zostało każdemu człowiekowi, a więc obejmuje ono nie tylko obywateli, lecz także cudzoziemców oraz bezpaństwowców²².

Realizując swoje prawo do wolności opinii i religii, obywatele mają prawo do swobodnego wyboru literatury religijnej, nawiązywania i utrzymywania kontaktów międzynarodowych, podróżowania za granicę w celu pielgrzymowania, uczestniczenia w różnych organizacjach religijnych²³. Wskazać trzeba, że gwarancja ta znajduje rozwinięcie w art. 34 Konstytucji²⁴. Istotą relacji państwa ze wspólnotami religijnymi jest to, że państwo chroni prawa i uzasadnione interesy organizacji religijnych, promuje ustanowienie stosunków wzajemnej tolerancji religijnej i ideologicznej oraz szacunku między obywatelami, którzy praktykują lub nie wyznają religii. Ponadto, w opinii przedstawicieli doktryny, leksemowi „działalność religijna” należy nadać szeroki zakres pojęciowy – obejmujący korzystanie ze środków masowego przekazu, działalność misyjną, wychowawczą, oświatową, wydawniczą oraz charytatywną²⁵. Z kolei władza państwowa powinna uwzględniać oraz szanować tradycje i wewnętrzne wytyczne związków wyznaniowych, jeśli nie są one sprzeczne z obowiązującym prawodawstwem, jak również nie ingerować w działalność organizacji religijnych, które funkcjonują w granicach prawa²⁶. W opinii

---

²² Ł. Kovalenko, op.cit., s. 84. Należy zwrócić uwagę na treść art. 26 Konstytucji, zgodnie z którym: Cudzoziemcy albo osoby nie posiadające obywatelstwa przebywające na Ukrainie zgodnie z prawem, korzystają z takich samych praw i wolności, a także ciążą na nich takie same obowiązki, jak na obywatelach Ukrainy, poza wyjątkami określonymi w Konstytucji, w ustawach lub w umowach międzynarodowych zawartych przez Ukrainę.

²³ W. Pieszkow, *Wrehuluwannya praw wirujucznych, widnosyn miż derżawoju ta relihijnymy orhanizacijamy ta aktualnis' ćioho pytannia w umowach ATO, „Pidprzyjemstwo, gospodarstwo i prawo”* 2017, nr 7, s. 78.

²⁴ Art. 34. Każdemu gwarantuje się prawo do wolności myśli i słowa, do swobodnego wyrażania swoich poglądów i przekonań. Każdy ma prawo do swobodnego zbierania, gromadzenia, wykorzystywania i do rozpowszechniania informacji ustnie, pisemnie lub w inny sposób, zgodnie z własnym wyborem. Stosowanie tych praw można ograniczyć ustawą w interesie bezpieczeństwa narodowego, integralności terytorialnej lub porządku społecznego w celu zapobieżenia rozruchom lub przestępstwom, w celu ochrony zdrowia ludności, dobrego imienia albo praw innych ludzi, w celu zapobieżenia rozpowszechnieniu informacji, zdobytej poufnie albo w celu utrzymania autorytetu i bezstronności wymiaru sprawiedliwości.

²⁵ S. Bublyk, *Relihijeznavstvo*, Kyjiv 1998, s. 290–297.

²⁶ O. Sowhyria, N. Szuklina, *Konstytucyjne prawo Ukrajiny*, Kyjiv 2018, s. 136.

Dmitrija Wowka, państwo świeckie nie ingeruje w sprawy o charakterze liturgicznym lub teologicznym, treść przekonań oraz praktyk religijnych, wewnętrzną hierarchię kościelną i system rządzenia, jak również w proces edukacyjny prowadzony w religijnych instytucjach edukacyjnych²⁷. Nie można jednak pominąć kwestii, że administracja publiczna nie finansuje jakiegokolwiek aktywności religijnej.

Na uwagę zasługuje również przewidziane w art. 35 Konstytucji oddzielenie szkoły od danego związku wyznaniowego. Szkoła (w tym państwowy system edukacji) na Ukrainie ma charakter laicki. Należy pamiętać, że termin „szkoła” ma szerokie znaczenie i dotyczy wszystkich publicznych instytucji edukacyjnych, poczynając od placówek przedszkolnych kończąc na wyższych uczelniach i szkołach podyplomowych²⁸. W systemie prawa ukraińskiego przewidziane zostało, że organizacje religijne mają prawo, zgodnie z własnymi wewnętrznymi wytycznymi, do tworzenia instytucji i grup edukacyjnych dla dzieci i dorosłych. Jednak z uwagi na świeckość państwa ich działalność objęta jest zakazem finansowania ze środków publicznych²⁹. Sytuacja wygląda odmiennie, niż ma to miejsce w systemie polskiego prawa wyznaniowego, gdzie realizowane jest prawo do nauczania religii w szkołach publicznych w warunkach pluralizmu religijnego i światopoglądowego przy jednoczesnym poszanowaniu zasady wolności i wzajemnej tolerancji³⁰.

Niemniej ważna jest kwestia odmowy wykonania obowiązków wobec państwa z uwagi na przekonania religijne. Ukraiński ustrojodawca wprost wskazał w art. 35 zd. 6 Konstytucji, że nikt nie może być zwolniony ze swoich obowiązków wobec państwa lub odmówić wykonania prawa ze względu na przekonania religijne. W przypadku, gdy wykonywanie obowiązku wojskowego jest sprzeczne z przekonaniem religijnym obywatela, wykonanie tego obowiązku powinno zostać zastąpione alternatywną (niewojskową) służ-

---

²⁷ D. Wowka, *Prawo i religija: zahalnoteoretyczni problemy spiwwidnoszennia*, Charkiw 2009, s. 186.

²⁸ O. Petryszyn, W. Pohorilko, op.cit., s. 35.

²⁹ J. Nikołajew, *Wspólnotowy wymiar wolności światopoglądu i przekonań religijnych oraz jej realizacja w ukraińskim systemie prawnym*, Lublin 2016, s. 262 i n.

³⁰ A. Abramowicz, *Prawo do nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, nr 15, s. 235–236.

bą³¹. W praktyce, przewidziana na gruncie ustawy z 25 marca 1992 r. o obowiązkach służby wojskowej, zawiła i długotrwała procedura uzyskania zgody organów wojskowych skutecznie odstrasza zainteresowane osoby³².

Z brzmienia art. 64 Konstytucji wprost wynika, że konstytucyjne prawa i wolności człowieka oraz obywatela nie mogą być ograniczane, za wyjątkiem przypadków przewidzianych w Konstytucji. Toteż w warunkach stanu wojennego lub wyjątkowego można ustanawiać ograniczenia praw i wolności z określeniem czasu ich trwania. Ponadto, przewidziany został przez ustrojodawcę zamknięty katalog praw i wolności wyłączonych spod tych ograniczeń³³. Nie obejmuje on jednak prawa do wolności sumienia i religii, które w wymienionych przypadkach może zostać czasowo ograniczone³⁴. Stwierdzić należy, że wynika to ze świadomego podejścia ustrojodawcy do przedmiotowego zagadnienia, gdyż wielokrotnie nowelizowana Konstytucja nie uwzględniła jak dotąd konieczności wprowadzenia zmian właśnie w tym zakresie uprawnień³⁵. Wobec tego z praw religijnych nienaruszalna jest jedynie zasada niedyskryminacji. Milczące zaliczanie prawa do wolności sumienia do tych praw, które mogą podlegać ograniczeniom świadczy o tym, że nie został wprowadzony absolutny charakter religijnych praw człowieka. Wprowadzenie przez Prezydenta Petro Poroszenkę stanu wojennego na Ukrainie dekretem z 26 listopada 2018 r. o wprowadzeniu stanu wojennego na czas określony i na ograniczonym terytorium³⁶ bez wątplenia naruszyło normalne funkcjonowanie państwa w wielu jego obszarach. Jak zauważa Jerzy Ni-

³¹ O. Sowhyria, N. Szuklina, op.cit., s. 150.

³² Закон України Про військовий обов'язок і військову службу (Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy, 1992, № 27, s. 385 ze zm.).

³³ Nie można ograniczać praw i wolności przewidzianych w art 24 (prawo do równego traktowania), 25 (prawo do posiadania obywatelstwa), 27 (prawo do życia), 28 (prawo do godności), 29 (prawo do nieingerencji w sferę wolności i nietykalności osobistej), 40 (prawo do skargi), 47 (prawo do mieszkania), 51 (prawo do zawarcia małżeństwa), 52 (prawo dotyczących dziecka), 55 (prawo do sądu), 56 (prawo do odszkodowania), 57 (prawo do zapoznania się z przepisami), 58 (zakaz retroakcji), 59 (prawo do pomocy prawnej), 60 (zakaz wykonywania zarządzeń i rozkazów o charakterze jawnie przestępczym), 61 (zasada *ne bis in idem*), 62 (zasada domniemania niewinności), 63 (prawo do obrony) Konstytucji.

³⁴ O. Petryszyn, W. Pohorilko, op.cit., s. 64.

³⁵ J. Nikołajew, *Konstytucyjne...*, s. 298.

³⁶ Ukaz Prezydenta Ukrainy – Pro riszennia Rady nacionalnoji bezpeky i oborony Ukrainy wid 26 lystopada 2018 roku „Szczodo nadzwyczajnych zachodiw iz zabezpeczennia

kołajew: „segment praw »religijnych« ograniczony został w wymiarze raczej cząstkowym, dotyczącym np. organizowania zgromadzeń w miejscach publicznych. Tego typu ograniczenia w sposób istotny nie naruszały prawa do uzewnętrzniania religii i wykonywania kultu z tym związanego, gdyż akty religijne wykonywane mogły być bez większych przeszkód w miejscach do tego przeznaczonych”³⁷. Wobec tego należy wskazać, że ograniczenia wynikające z dekretu o stanie wojennym nie miały większego wpływu na omawiane prawa i wolności związane z wyznaniem.

IV. Ustawodawstwo

Na poziomie ustawowym podstawowym aktem prawnym regulującym model relacji państwo – związki wyznaniowe jest ustawa z 23 kwietnia 1991 r. o wolności sumienia i organizacjach religijnych³⁸. Przedmiotowa ustawa zajmuje wśród źródeł ustawowych szczególną pozycję. Spełnia ona zadanie ustawy wykonawczej do konstytucyjnych przepisów prawa wyznaniowego. Określa uprawnienia indywidualne – wynikające z wolności sumienia i wyznania, wskazuje ich gwarancje oraz normuje określone przejawy działalności wszystkich związków wyznaniowych. Ustanawia ona: prawo do wolności sumienia, równości obywateli niezależnie od ich stosunku do religii, oddzielenie związków wyznaniowych od państwa, co obejmuje zakaz nieingerencji związku wyznaniowego w politykę: „organizacje religijne nie uczestniczą w działaniach partii politycznych i nie zapewniają im wsparcia finansowego, nie nominują kandydatów na urzędy państwowe, nie prowadzą kampanii wyborczych ani ich nie finansują”. Jednakże państwo nie ingeruje w działalność związków wyznaniowych, o ile nie wykracza ona poza przyjęte w ustawach granice. Wobec tego żadne instytucje nie ingerują w funkcjonowanie wspólnoty, w tym w jej sprawy kanoniczne oraz organizacyjne. Co więcej, związki wyznaniowe mają możliwość działania na podstawie przyjętych statutów,

---

derżawnoho suwerenitetu i nezależnosti Ukrainy ta wwedennia wojennoho stanu w Ukraini”, №393/2018, <https://www.president.gov.ua/documents/3902018-25574> (4.04.2020).

³⁷ J. Nikołajew, *Konstytucyjne...*, s. 304.

³⁸ Закон України Про свободу совісті та релігійні організації (Відомості Верховної Раді УРСР, 1991, № 25, s. 283 ze zm.) – dalej: u.w.s.o.r.

które są zarejestrowane zgodnie z procedurą przewidzianą przez prawo. Zaś ośrodki religijne, których główna siedziba znajduje się poza Ukrainą, mogą kierować się w swoich działaniach instrukcjami tych ośrodków, jeżeli nie narusza to ustawodawstwa Ukrainy³⁹.

W art. 3 u.w.s.o.r. zagwarantowane zostało każdemu obywatelowi prawo do wolności sumienia. Prawo to obejmuje wolność posiadania, akceptowania i zmieniania religii lub światopoglądu. Została zapewniona także możliwość praktykowania jakiegokolwiek religii indywidualnie lub wspólnie z innymi czy otwartego wyrażania się i swobodnego rozpowszechniania przekonań religijnych lub ateistycznych. Ponadto w art. 3 u.w.s.o.r. przyjęto, że nikt nie może ustalić obowiązkowych przekonań i poglądów. Zakazany jest jakikolwiek przymus przy określaniu stosunku obywatela do religii, spowiedzi lub odmowy wyznania religii, uczestnictwa lub nieuczestniczenia w kulcie, ceremoniach religijnych, nauczaniu religii. Stąd też bezstronność państwa w sprawach religijnych i światopoglądowych gwarantuje jednostce możliwość posiadania określonych poglądów innych niż religijne. Zatem osoba może wybrać światopogląd niereligijny i korzystać z przyznanej ochrony prawnej. Jednakże nie można zapominać, że wyrażanie i rozpowszechnianie odpowiednich poglądów musi jednak odbywać się w zakresie określonych ram prawnych, zgodnie z przepisami konstytucyjnymi – art. 35⁴⁰. Istotne w kontekście omawianego zagadnienia jest zwrócenie uwagi na dwa podstawowe ograniczenia zawarte w art. 3 u.w.s.o.r. Po pierwsze, ustawodawca dokonał ograniczenia zakresu podmiotowego tego prawa wyłącznie do obywateli ukraińskich. Po drugie, w zakresie przedmiotowym zagwarantowano tylko sprawowanie kultów religijnych oraz rozpowszechnianie przekonań religijnych lub ateistycznych⁴¹. Trzeba jednak zaznaczyć, że ujęcie określonych praw i wolności w Konstytucji, czyli w ustawie zasadniczej o działaniu bezpośrednim również w sferze praw religijnych, powinno w taki sposób determinować ustawodawstwo, aby nie stwarzać trudności w korzystaniu z zagwarantowanych praw religijnych.

Z kolei na szczególną uwagę zasługuje art. 5 u.w.s.o.r., który definiuje ramy rozdziału związków wyznaniowych od państwa. Zgodnie z jego treścią:

- za wdrożenie polityki państwa w zakresie religii i funkcjonowania

³⁹ M. Sawczyn, *Konstytucyjne prawo Ukrainy*, Kyjiv 2009, s. 462–463.

⁴⁰ Ibidem, s. 455.

⁴¹ Ł. Kovalenko, *op.cit.*, s. 85.

- związków wyznaniowych odpowiada wyłącznie rząd Ukrainy;
- związki wyznaniowe na Ukrainie są oddzielone od państwa;
  - państwo chroni prawa i uzasadnione interesy związków wyznaniowych – ułatwia ustanowienie relacji wzajemnej tolerancji religijnej i ideologicznej oraz szacunku między obywatelami wyznającymi lub nie wyznającymi religii, między wyznawcami różnych religii a ich związkami wyznaniowymi;
  - państwo przyjmuje do wiadomości i szanuje tradycje i wewnętrzne wytyczne związków wyznaniowych, chyba że są one sprzeczne z obowiązującym prawem;
  - państwo nie ingeruje w działalność organizacji religijnych w granicach prawa;
  - wszystkie religie, wyznania, kościoły i związki wyznaniowe są równe wobec prawa. Niedozwolone jest narzucanie jakichkolwiek preferencji lub ograniczeń jednej religii, wyznaniu lub związkowi wyznaniowemu w stosunku do innych;
  - związki wyznaniowe nie pełnią funkcji państwowych;
  - związki wyznaniowe mają prawo uczestniczyć w życiu publicznym, a także korzystać ze środków masowego przekazu na równi z organizacjami publicznymi;
  - związki wyznaniowe nie uczestniczą w działaniach partii politycznych i nie zapewniają partiom politycznym wsparcia finansowego, nie nominują kandydatów na stanowiska państwowe, nie prowadzą ani nie finansują kampanii wyborczych. Duchowieństwo ma prawo uczestniczyć w życiu politycznym na równych zasadach ze wszystkimi obywatelami;
  - związki wyznaniowe nie powinny ingerować w działalność innych związków wyznaniowych – zabronione jest głoszenie nienawiści w jakiegokolwiek formie, czy nietolerancji wobec niewierzących i wyznawców innych religii;
  - związki wyznaniowe zobowiązane są do przestrzegania obowiązujących przepisów prawa i porządku publicznego.

Wobec powyższego stwierdzić należy, że zgodnie z treścią art. 5 u.w.s.o.r. obowiązujący związek religijny zakaz „pełnienia funkcji państwowych” tj. wykonywania władzy państwowej oraz zakaz uczestniczenia w działaniach partii politycznych i udzielania im wsparcia finansowego podkreślają zasadę oddzie-

lenia kościoła od państwa. Nie została jednak wyłączona możliwość udziału członków związków wyznaniowych w procesach politycznych, np. posiadają bierne prawo wyborcze⁴².

Ponadto istotną zasadą prawa wyznaniowego jest wynikająca z art. 5 u.w.s.o.r. zasada niezależności, samostanowienia oraz autonomii organizacji religijnych. Zgodnie z tą zasadą związki wyznaniowe są tworzone i funkcjonują według własnej hierarchicznej i instytucyjnej struktury, jak również wybierają, wyznaczają lub zmieniają swoje władze stosownie do przyjętych statutów. Uzasadnione jest to tym, że „państwo przyjmuje do wiadomości i szanuje tradycje i wewnętrzne wytyczne związków wyznaniowych, chyba że są one sprzeczne z obowiązującym prawem”⁴³.

Z uwagi na obowiązującą zasadę oddzielenia związków wyznaniowych od państwa, w art. 5 u.w.s.o.r. ustawodawca zakazuje finansowania przez państwo działalności jakichkolwiek jednostek, powołanych według kryterium religijnego. W ustawach podatkowych wprowadzone zostały jedynie regulacje, które zwalniają od podatku dochodowego związki wyznaniowe w obszarze sprzedaży przedmiotów przeznaczonych do celów kultu.

Kolejnym aktem prawnym mającym zasadnicze znaczenie w kontekście ukształtowanego modelu rozdziału państwa od związków wyznaniowych jest ustawa z 12 grudnia 1991 r. o alternatywnej (niewojskowej) służbie⁴⁴. Uchwalenie przedmiotowego aktu normatywnego stanowi realizację art. 35 zd. 6 Konstytucji. W art. 2 ustawy przyjęte zostało, że „prawo do alternatywnej służby przysługuje obywatelom Ukrainy, jeżeli wykonywanie obowiązków wojskowych jest sprzeczne z ich przekonaniem religijnym i obywatele ci należą do związków wyznaniowych, które działają zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy i których przekonania nie pozwalają na użycie broni”. W kontekście realizacji prawa do wyznawania określonej religii lub niewyznawania żadnej znajduje również zastosowanie ustawa z 20 grudnia 1991 r. o socjalnej i prawnej ochronie żołnierzy i ich rodzin, w której w art. 6 zagwarantowane

---

⁴² O. Kornat, *Zabezpieczenia orhanamy derżawnoji władzy prawa osoby na żyttia zdortymanniam harantij wirospowidannia*, „Efektywnist’ Derżawnoho Uprawlinnia” 2017, nr 2, s. 200–208.

⁴³ Ł. Kovalenko, op.cit., s. 87.

⁴⁴ Закон Украјины Про альтернативну (невојску) службу (Видомости Верховноји Рады Украјины, 1992, № 15, ст. 188 ze zm.).

zostało, że „ustanawia się prawo żołnierzy do wyznawania jakiegokolwiek religii lub nie wyznawania żadnej”⁴⁵.

Z kolei szczególnie regulacje dotyczące skazanych zawarte zostały w Kodeksie karno-wykonawczym⁴⁶. W art. 128 k.k.w. dotyczącym organizacji opieki duszpasterskiej nad skazanymi ustawodawca przyjął, że w celu zaspokojenia potrzeb religijnych skazanych i ich duchowego wychowania dozwolona jest działalność w instytucjach penitencjarnych księży (kapelanów więziennych) upoważnionych przez związki wyznaniowe, których statuty zarejestrowane są zgodnie z procedurą ustanowioną przez przepisy prawne. Podkreślić jednak należy, że struktury kapelańskie tworzy się ze środków publicznych, co bezpośrednio stanowi naruszenie norm konstytucyjnych. Nadto osoby skazane mają prawo do zakupu i używania literatury religijnej, innych przedmiotów i materiałów niezbędnych do celów religijnych, których użycie nie jest sprzeczne z interesem zapewnienia izolacji skazanych, a także innych warunków wykonania kary pozbawienia wolności. Jednakże osoby skazane nie mogą na podstawie swoich przekonań religijnych odmówić wykonywania swoich obowiązków, a także ustalonych wymogów odbywania kary. Dodatkowo, zgodnie z art. 128 k.k.w., odprawianie ceremonii religijnych nie powinno naruszać zasad dnia oraz ograniczać praw innych osób odbywających kary pozbawienia wolności. Natomiast w art. 128¹ k.k.w. ustawodawca zawarł, że: „Administracja instytucji penitencjarnych przyczynia się do poufności spotkań skazanych z duchownymi (kapelanami więziennymi). Wszakże poufność spowiedzi (art. 128¹ ust. 8 k.k.w.) jest nienaruszalna i chroniona przez prawo. Zabrania się ujawniania, rejestrowania za pomocą środków technicznych i odtwarzania jakichkolwiek informacji uzyskanych ze spowiedzi. Nikt w żadnym wypadku nie może przesłuchiwać duchownego, tłumacza ani innej osoby w sprawach związanych z poufnością spowiedzi. Należy zauważyć, że przepisy ustanawiające zakaz przesłuchiwania kapłana jako świadka co do tego, co zostało mu przekazane lub stało się znane w trakcie jego działalności religijnej, zawarte zostały także w art. 65 Kodeksu postępo-

⁴⁵ Zakon Ukrainy Pro socialnyj i prawowyj zachystwijiškowoslužbowciw ta czeniwi jich simej (Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy, 1992, № 15, st. 190 ze zm.) – dalej: k.k.w.

⁴⁶ Kryminalno-wykonawczyj kodeks Ukrainy (Widomostiwerchownoji Rady Ukrainy, 2004, № 3–4, st. ze zm.).

wania karnego Ukrainy⁴⁷ z 13 kwietnia 2012 r.oku, art. 51 Kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy⁴⁸ z 18 marca 2004 r. oraz art. 65 Kodeksu postępowania administracyjnego Ukrainy⁴⁹ z 6 lipca 2005 r.

V. Wybrane problemy związane z relacją państwo – związki wyznaniowe

Na Ukrainie występują liczne problemy związane z relacją pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi i innymi organizacjami religijnymi. Nie zawsze udaje się zrealizować w pełni demokratyczne założenia modelu laickiej relacji państwo–związek wyznaniowy. Jedną z podstawowych trudności jest nierozwiązany problem pośredniego wspierania prawosławia przez administrację publiczną⁵⁰. Dowolność w dokonywaniu wykładni ukraińskiego ustawodawstwa i brak właściwych mechanizmów kontrolnych powoduje, że w przekonaniu przedstawicieli związków wyznaniowych pojawia się przeświadczenie o nieprzestrzeganiu proklamowanej przez państwo zasady separacji wszystkich religii⁵¹. Wielokrotnie władze państwowe naruszały gwarancję konstytucyjną w postaci zakazu ustanawiania religii państwowej lub obowiązującej, gdyż wprost wspierały Kościół Prawosławny Ukrainy.

Negatywnie oddziałuje także upolitycznienie (wyraźne lub ukryte) kościołów, związków wyznaniowych czy różnych organizacji o charakterze religijnym. Szczególnym przykładem jest zaangażowanie się elity politycznej, skoncentrowanej wokół byłego Prezydenta Petro Poroszenki, w sprawę uzyskania autokefalii. Podjęcie działań naruszających zasadę separacji uzasadnia się ograniczeniem politycznych i kulturowych wpływów Federacji Rosyjskiej na Ukrainie, co stanowi ważny element budowy tożsamości narodowej (ang. *nation-building*). Wynika to z funkcjonującego w znacznej części spo-

⁴⁷ Kryminalny procesualny kodeks Ukrainy (Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, st. 88 ze zm.).

⁴⁸ Cywilny procesualny kodeks Ukrainy (Widomostiwerchownoji Rady Ukrainy, 2004, № 40–41, 42, st. 492 ze zm.).

⁴⁹ Kodeks administratywno-sudoczynstwa Ukrainy (Widomostiwerchownoji Rady Ukrainy, 2005, № 37, st. 446 ze zm.).

⁵⁰ T. Krasnopolska, op.cit., s. 216.

⁵¹ J. Babinow, *Poszukiwania ukraińskiego modelu stosunków państwo-religijnych*, „Nomos” 2001, nr 34–36, s. 11–17.

łeczeństwa ukraińskiego przekonania, że „niepodległy” (narodowy) Kościół jest ważnym atrybutem suwerenności politycznej i cywilizacyjnej⁵². Poza tym należy zauważyć, że rosyjski Kościół prawosławny prowadzi swoją działalność w ścisłej współpracy z władzami państwowymi Federacji Rosyjskiej, według bizantyjskiego modelu „sojuszu ołtarza i tronu”⁵³. Wobec tego priorytetowe znaczenie dla zdynamizowania procesu usamodzielnienia się Kościoła ukraińskiego miała aneksja Krymu oraz konflikt w Donbasie. Wydarzenia te implikowały wzrost niechęci do Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, łączonego z hierarchiczną zależnością od Federacji Rosyjskiej. Poczucie zagrożenia zewnętrznego stało się inspiracją dla polityków do wsparcia Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego i Ukraińskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w zakresie uzyskania autokefalii⁵⁴.

Determinuje to ingerencję elementów politycznych w relacje między kościołami i związkami wyznaniowymi, która stawia wyznania w nierównych warunkach. Przykładowo: były Prezydent Petro Poroszenko, który zaangażowany był w uzyskanie autokefalii, uznał ją za „ostateczne zdobycie niepodległości”, a autokefaliczną metropolię za „Kościół bez Putina”. Jak zauważa Tadeusz Olszański: „w ten sposób chciał on zapisać się w historii jako ten, który obronił państwo przed rosyjską agresją i dokończył proces emancypacji Ukrainy, zrywając nie tylko więzi polityczne, ale i konfesyjne z Rosją”⁵⁵. Takie działanie przełożyło się na prowadzoną kampanię prezydencką oraz parlamentarną, co spowodowało, że przedstawiciele Kościoła Prawosławnego Ukrainy zaangażowani zostali w agitację wyborczą. Nie można pominąć kwestii, że zgodnie z art. 16 u.w.s.o.r. zaangażowanie się związku wyznaniowego w prowadzenie kampanii wyborczej – w tym poprzez uczestnictwo w działalności partii politycznych, udzielanie im wsparcia finansowego czy

⁵² T. Kałużny, *Między Konstantynopolem a Moskwą: korzenie sporu wokół ukraińskiej autokefalii*, „Symposium” 2019, nr 1, s. 198.

⁵³ A. Curanović, *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010, s. 210–215; L. Sykulisz, *Rosyjska myśl geopolityczna po upadku komunizmu*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21, s. 92.

⁵⁴ O. Wasiuta, „*Ruski mir*” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21, s. 82–83; S. Czapnyn, *Awtkefalityja prawosławnoy cerkwy na Ukrainy. Chto teria-et Rossyja?*, <https://www.svoboda.org/a/30361453.html> (1.04.2020).

⁵⁵ T. Olszański, op.cit., s. 3.

prowadzenia agitacji wyborczej – skutkować powinno orzeczeniem sądowym w przedmiocie likwidacji związku wyznaniowego.

Nadto jedną z podstawowych kwestii, która nie została rozwiązana od lat 90. XX w. jest zwrot majątków kościołom oraz związkom wyznaniowym. Państwo, mimo przyjęcia, że żadna religia nie może zostać uznana za panującą, dokonuje nierównej dystrybucji ruchomości oraz nieruchomości wobec poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Jak zauważa Maciej Strutyński: „nie chodzi przy tym jedynie o materialną wartość mienia (choć jest to także bardzo ważny element), ale także o symbolikę historyczną”⁵⁶.

Nie można również pominąć problematyki związanej ze wsparciem szkolnictwa wyznaniowego przez rządzących. Pomimo wskazania w art. 30 Konstytucji, iż szkolnictwo oddzielone jest od związków wyznaniowych, to w praktyce nadaje się placówkom religijnym uprawnienia szkół państwowych⁵⁷. Wobec tego jednostka edukacyjna może nabyć uprawnienia szkoły publicznej, mimo że w ustawie o wolności sumienia wyraźnie zostało zagwarantowane tylko prawo do tworzenia „duchownych zakładów oświatowych”. Według typologii zaproponowanej w przedmiotowej ustawie są one wyłącznie rodzajem organizacji religijnej, a więc są ograniczone w świadczeniu usług oświatowych⁵⁸. Zauważyć także należy, że w niektórych obwodach – przede wszystkim leżących na zachodzie – poszczególne jednostki samorządu terytorialnego przyjęły uchwały o wprowadzeniu do szkół państwowych zajęć z „etyki chrześcijańskiej”⁵⁹. Co więcej, Petro Poroszenko podpisał dekret zatwierdzający strategię narodowej edukacji patriotycznej⁶⁰, którego celem jest „popularyzacja duchowego i kulturowego dziedzictwa narodu ukraińskiego”. Dekret umożliwia *de facto* włączenie do podstawy programowej przedmiotów dotyczących wiodących religii. Pozwala on kierownikom jednostek samorządu terytorialnego na niczym nieograniczoną inicjatywę – na przykład wprowadzenie obowiązkowego uczestnictwa uczniów w lekcjach reli-

⁵⁶ M. Strutyński, op.cit., s. 263.

⁵⁷ J. Nikołajew, *Konstytucyjne...*, s. 299.

⁵⁸ M. Zakowych, A. Kolodnyj, *Relihijna svoboda: humanizm i demokratyzm zakonodavchych inicyatyv v sferi svobody sovisti (mizhnarodnyj i ukrajins'kyj kontekst)*, Kyjiv 2000, s. 97–100.

⁵⁹ N. Kochan, *Vidokremlennia shkoly vid cerkvy v koordynatach vidkrytoho suspilstva*, „Ludyna i svit” 2000, nr 9, s. 39–49.

⁶⁰ Ukaz Prezydenta Ukrainy – Pro Stratehiju nacionalno-patriotycznoho vychovannia, № 286/2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019> (29.03.2020).

gii. Stąd też takie decyzje powodują niebezpieczeństwo dyskryminacji jednostek oraz całych grup⁶¹.

Jeszcze inną formą faworyzowania przez elity polityczne poszczególnych związków wyznaniowych jest wykorzystanie procedury wydawania zezwoleń na organizację zgromadzeń publicznych poza miejscami wyznaczonymi do sprawowania kultu religijnego. Przedmiotowa decyzja wymagana jest w przypadku procesji, pielgrzymek czy nabożeństw organizowanych w miejscach „nietypowych”, ale związanych z realizacją praw i wolności o charakterze religijnym. Brak zgody organu administracji publicznej skutkuje tym, że takie zgromadzenie jest nielegalne, a organizator ponosi odpowiedzialność majątkową. W przypadku ukraińskiego postępowania administracyjnego brak terminowej odpowiedzi ze strony organu na złożony wcześniej wniosek nie oznacza jego domniemanej zgody. W taki sposób urzędnicy demonstrują swoją niechęć wobec określonych religijnych wnioskodawców. Nie ulega zatem wątpliwości, że takie zachowanie bez wątpienia narusza zasadę równości obywateli wobec prawa oraz bezstronności wobec związków wyznaniowych⁶².

Wobec tego świeckość (laickość) państwa, formalnie deklarowana ustawowo, trudna jest do zrealizowania w warunkach wielowyznaniowego społeczeństwa ukraińskiego i zaangażowania władzy publicznej. Przedstawiciele władzy wspierający Kościół Prawosławny Ukrainy podejmują próby „zawłaszczenia” przez państwo sfery wyznaniowej i wprowadzenia religii prawosławnej jako „jedynie słusznej”, poprzez np. finansowanie jej ze środków publicznych. Nadto uprawnione jest twierdzenie dotyczące braku kontroli organów administracji publicznej nad sprawami wyznaniowymi, ponieważ urzędnicy różnych szczebli wielokrotnie podejmują arbitralne decyzje, ważne z punktu widzenia funkcjonowania wspólnot wyznaniowych.

VI. Wnioski

Ukraina w odniesieniu do związków wyznaniowych, jak również stowarzyszeń obywateli i partii politycznych, wdraża politykę nieingerencji. Mimo licznych

⁶¹ ZMINA, *Zelenškoho prosiat' zaboronyty chrystyjanšku etyku w školach*, <https://zmina.info/news/zelenskogo-prosyat-zaboronyty-hrystyiansku-etyku-u-shkolah> (28.03.2020).

⁶² J. Matwiejuk, *op.cit.*, s. 27.

problemów administracja publiczna zapewnia neutralność w kwestiach światopoglądowych oraz religii, wypełniania zobowiązania gwarantujące wolność wyznawania lub niewyznawania religii (w tym zgodnie z wymogami przewidzianymi w art. 9 i art. 11 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁶³), a jednocześnie stwarza równe warunki dla ochrony praw i wolności wszystkich obywateli. Przyjęta w Konstytucji Ukrainy zasada rozdziału państwa od związków wyznaniowych polega na wykluczeniu bezpośredniego wpływu religii, w tym związków wyznaniowych, na proces sprawowania władzy państwowej. Oznacza to, że państwo ma taki sam stosunek do wszystkich organizacji religijnych – jest neutralne oraz bezstronne. Ukraiński model prawny zbliżony jest do amerykańskiego, w którym brak ustanowionej religii państwowej, a wszystkie związki wyznaniowe traktowane są równorzędnie.

Zagrożeniem dla obranego modelu okazać może się angażowanie przedstawicieli związków wyznaniowych w zachodzące procesy polityczne poprzez wspieranie konkretnych partii politycznych czy udział w agitacji wyborczej na ich rzecz⁶⁴. Klasa polityczna stara się wykorzystać do własnych celów wysokie zaufanie obywateli ukraińskich do samej instytucji kościoła (związku wyznaniowego), jak też autorytetu konkretnych liderów religijnych. Wskazana zależność stopniowo determinuje upolitycznienie środowiska religijnego oraz prowadzi do politycznej instrumentalizacji związków wyznaniowych. Pomimo składania deklaracji poszanowania konstytucyjnego modelu rozdziału związków wyznaniowych od państwa, w praktyce rządzący często kierują się własnymi sympatiami wobec konkretnych związków wyznaniowych. Taka praktyka widoczna jest w prowadzonej polityce wyznaniowej kolejnych prezydentów Ukrainy, a jeszcze w większym stopniu na szczeblu regionalnych i lokalnych władz wykonawczych. Nie ulega wątpliwości, że niekonsekwentne działania urzędników w przedmiocie implementacji modelu rozdziału wprowadzają liczne napięcia w relacjach państwa z poszczególnymi związkami wyznaniowymi. Poczucie dyskryminacji dodatkowo wzmacnia nie zawsze wysoki poziom tolerancji religijnej w społeczeństwie, szczegól-

---

⁶³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, Nr 61 poz. 284).

⁶⁴ A. Kozyrka. *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Toruń 2014.

nie wobec nowych, nietradycyjnych nurtów religijnych. Rozdźwięk między teoretycznym a faktycznym wymiarem rozdziału państwa od związków wyznaniowych utrudnia dialog ekumeniczny i tym samym nie sprzyja integracji narodu ukraińskiego.

Literatura

- Abramowicz A., *Prawo do nauki religii w publicznych szkołach i przedszkolach a zasada równouprawnienia związków wyznaniowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, nr 15.
- Babinow J., *Poszukiwania ukraińskiego modelu stosunków państwowo-religijnych*, „Nomos” 2001, nr 34–36.
- Banaszak B. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Borecki P., *Modele relacji między państwem a Kościołem i ich wyraz we współczesnym konstytucjonalizmie*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2005, t. 11, nr 1–2.
- Borecki P., *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Adam Mickiewicz University Law Review” 2016, nr 6.
- Bublyk S., *Relihijeznavstvo*, Kyjiv 1998.
- Curanović A., *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010.
- Gianella D., *Religion and the Public Order*, Chicago 1963.
- Gomjen D., *Korotkyj putivnyk po Jevropejskij Konwencji z prav ludyny*, Lviv 1998.
- Jeleński W., *Nacija i religija: Ukrajina*, „Ludyna i swit: Szczomisiacznyj naukowo-popularnyj relihijeznawczyj żurnal” 2003, nr 6.
- Jędraszczyk K., *Společzeństwo i Kultura Ukrainy Ćwierćwiecze przemian (1991–2016)*, Gniezno 2016.
- Kałużny T., *Między Konstantynopolem a Moskwą: korzenie sporu wokół ukraińskiej autokefalii*, „Sympozjum” 2019, nr 1.
- Kochan N., *Vidokremlennia shkoly vid cerkvy v koordynatach vidkrytoho suspilstva*, „Ludyna i swit: Szczomisiacznyj naukowo-popularnyj relihijeznawczyj żurnal” 2000, nr 9.
- Kornat O., *Zabezpečennia orhanamy derżawnoji władzy prawa osoby na žyttia zdotrymaniam harantij wirospowidannia*, „Efektywnist’ Derżawnoho Uprawlinnia” 2017, nr 2.
- Kovalenko Ł., *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. V.
- Kozyrska A., *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Toruń 2014.
- Krasnopolska T., *Mechanizm wzajemodiji cerkwy taderżawy w Ukraini: charakterystyka osnovnych elementiw*, „Aktualni problemy polityky” 2015, nr 55.

- Mureșan C., *Complex Inter-Orthodox and Ecumenical Dialogue Following the Ukrainian Tomos of Autocephaly*, „Review of Ecumenical Studies Sibiu” 2019, nr 11.
- Myronenko O., *Istoriya Konstytuciji Ukrainy*, Kyjiv 1997.
- Nikołajew J., *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 46.
- Nikołajew J., *Wspólnotowy wymiar wolności światopoglądu i przekonań religijnych oraz jej realizacja w ukraińskim systemie prawnym*, Lublin 2016.
- Olszański T., *Historyczne zjednoczenie Kościołów prawosławnych Ukrainy*, „Komentarze OSW” 2018, nr 289.
- Petryszyn O., Pohoriłko W., *Naukowo-praktyczny komentarz do Konstytucji Ukrainy*, Kyjiv 2003.
- Pieszkow W., *Wrehuluwanna praw wirujucznych, widnosyn miż derżawoju ta religijnomy orhanizacijamy ta aktualnist’ ćioho pyttannia w umowach ATO*, „Pidpryjemstwo, gospodarstwo i prawo” 2017, nr 7.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.
- Sawczyn M., *Konstytucyjne prawo Ukrainy*, Kyjiv 2009.
- Sowhyria O., Szuklina N., *Konstytucyjne prawo Ukrainy*, Kyjiv 2018.
- Strutyński M., *Stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi w niepodległej Ukrainie (1991–2013)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, nr 17.
- Sykulski L., *Rosyjska myśl geopolityczna po upadku komunizmu*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21.
- Szaprawskij S., *Konstytucyjno-prawowe zabezpieczenia derżawno-cerkownych widnosyn krajyn centralno-schidnoji Jewropy*, „Naukowi zapysky Nacionalnoho uniwersytetu «Ostrożka akademija»” 2014, nr 11.
- Tatarenko L., *Instytucje religijne i polityka na Ukrainie: zagadnienie tożsamości w czasach wojny*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2017, t. 15, z. 1.
- Wasiuta O., *„Russki mir” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21.
- Winiarczyk-Kossakowska, *Wolność sumienia i religii*, „Studia Prawnicze” 2001, nr 1.
- Wowk D., *Prawo i religija: zahalnoteoretyczni problemy spiwwidnoszennia*, Charkiw 2009.
- Zakolska J., *Problem klauzuli ograniczającej korzystanie z praw i wolności człowieka w pracach konstytucyjnych, w poglądach doktryny i orzecznictwa*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 5.
- Zakowych M., Kolodnyj A., *Religijna svoboda: humanizm i demokracizm zakonodavchych inicytyw v sferi svobody sovisti (mizhnarodnyj i ukrajins’kyj kontekst)*, Kyjiv 2000.